

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

УДК 343

У чинному Кримінальному кодексі України, у розділі IX, передбачено серед інших такі підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як у зв'язку з дійовим каяттям (стаття 45 КК України), з примиренням винного з потерпілим (стаття 46 КК України), з передачею особи на поруки (стаття 47 КК України), у зв'язку зі зміною обстановки (стаття 48 КК України). Водночас у КК України, у розділі XV, що присвячений правовому регулюванню питань, що стосуються особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, у частині першій статті 97, передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх з застосуванням примусових заходів виховного характеру. У зв'язку з цим виникає запитання: чи можна до неповнолітніх застосовувати норми, які регламентують всі зазначені вище види звільнення від кримінальної відповідальності, чи лише ті, що передбачені у розділі XV КК України - «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх»? Чи існують відносини конкуренції між зазначеними нормами, і якщо так, то як слід вирішувати питання про те, які саме норми підлягають застосуванню?

Питання про конкуренцію кримінально-правових норм при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх було предметом розгляду таких вітчизняних науковців, як В.К. Вуколова, О.О. Житного, В.П. Малкова, Ю.В. Бауліна, Ю.Б. Некрасова, А.А. Прімачонка, О.О. Ямкової. Слід зауважити, однак, що в науці немає єдиного підходу до вирішення зазначеного вище питання. Узагальнення слідчої практики засвідчує, що невирішеність цього питання породжує труднощі і в практиці діяльності органів досудового розслідування. Отже, спробуємо дослідити зазначену проблему і сформулювати можливі шляхи її вирішення.

Передусім розглянемо, як зазначене питання вирішується на практиці в діяльності органів досудового розслідування. Так, за даними УМВСУ у Львівській області за 2002 рік - до суду для вирішення питання про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності було направлено 2 справи в порядку статті 9 КПК України (у формі постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення непо-

внолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру) [1]. Згідно з даними за 2003 рік - до суду в порядку, передбаченому статтею 9 КПК України було направлено 2 справи щодо неповнолітніх, які вчинили злочини. При цьому цікавою є та обставина, що у звіті була відсутня графа, що передбачала б дані про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності за іншими nereабілітуючими підставами, передбаченими у статтях 45-46 КК України, за винятком такої підстави, як у зв'язку з передачею особи на поруки (в порядку, передбаченому статтею 10 КПК України) [2]. У 2004 році до суду було направлено дві справи в порядку, передбаченому статтею 9 КПК України, одна справа була направлена до суду в порядку, передбаченому статтею 7-2 КПК України - для вирішення питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, одну справу - в порядку, передбаченому статтею 10 КПК України, - у зв'язку з передачею особи на поруки [3; 4]. Отже, на практиці органи досудового розслідування переважно обирають таку підставу направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності, як із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Хоча трапляються випадки направлення справ для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності і за іншими підставами.

При аналізі співвідношення між нормами, що визначають зазначені підстави звільнення від кримінальної відповідальності, науковцями висловлюються різні позиції. Так, деякі автори вважають, що неповнолітнього, який вчинив злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності зі всіх вказаних вище підстав, оскільки для кожного виду звільнення від кримінальної відповідальності необхідна самостійна, визначена в законі підстава [5, с. 104; 6, с.22; 7, с.11, 12; 8, с.24-28; 9, с.41; 10, с.200-206].

Деякі науковці вважають, що звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру повинно застосовуватися лише у разі, якщо відсутні підстави для застосування інших видів звільнення від кримінальної відповідальності. Цю позицію вони обґрунтовують тим, що цей вид звільнення є умовним і пов'язаний з більш несприятливими наслідками для неповнолітнього порівняно з іншими видами звільнення від кримінальної відповідальності [11, с. 196, 197; 12, с.11; 13, с. 259].

Ще одна позиція, що висловлюється в науковій літературі, полягає в тому, що зі всіх видів звільнення від кримінальної відповідальності до неповнолітніх може застосовуватися лише звільнення від кримінальної

відповідальності з застосуванням примусових заходів виховного характеру, оскільки норма, що передбачає цей вид звільнення, є спеціальною, -передбаченою законодавцем саме для неповнолітніх, які вчинили злочини. Зокрема, П. Кононов, А. Стахов відносять підстави звільнення від кримінальної відповідальності з застосуванням примусових заходів виховного характеру до спеціальних підстав звільнення [14, с.38]. У зв'язку з цим видається необхідним з'ясувати, чи справді ці норми співвідносяться як загальна та спеціальна.

С.С. Алексеев зазначає, що однією з форм спеціалізації права є конкретизація правового регулювання, тобто його деталізація, все більш детальне регулювання окремих елементів і сторін даних суспільних відносин [15, с.53]. Співвідношення розглянутих норм не можна визначити як співвідношення загальних та спеціальної, оскільки за змістом спеціальна норма повністю охоплюється (поглинається) загальною; стаття про загальну норму містить меншу кількість ознак, завдяки чому має ширший зміст. Стаття про спеціальну норму повинна містити всі ознаки статті про загальну норму, водночас спеціальна норма повинна містити додаткові притаманні лише їй ознаки, які виділяють її із загальної норми; вони співвідносяться як філософські положення про загальне і особливе [16, с.418]. Розглядаючи співвідношення між нормами, що регламентують різні види звільнення від кримінальної відповідальності, не можна стверджувати, що за змістом вони є ширшими за норму, передбачену частиною першою статті 97 КК України. Норма, передбачена в ч. 1 статті 97 КК України, якщо співвідносити її з нормами, що містяться у статтях 45-47 КК України, за змістом, як видається, є ширшою порівняно з зазначеними нормами, оскільки ці норми детально визначають передумови звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, норма, що міститься в ч.1 статті 97 КК України, визначаючи підставу звільнення від кримінальної відповідальності з застосуванням примусових заходів виховного характеру, містить узагальнене формулювання «якщо виправлення можливе без застосування покарання», і водночас містить таку додаткову ознаку порівняно з іншими видами звільнення від кримінальної відповідальності, як суб'єкта, до якого можуть бути застосований цей вид звільнення. На таку можливість, як видається, може вказувати б щире розкаяння особи, і примирення з потерпілим, сприяння розкриттю злочину. Отже, не можна дійти висновку про те, що ці норми співвідносяться як загальні та спеціальна.

Принципи повноти і точності кваліфікації вимагають застосовувати статтю кримінального закону, яка найбільш повно охоплює фактичні ознаки вчиненого посягання і яка спеціально створена законодавцем для відповідних випадків [17, с. 430]. Видається, що найбільш повно охо-

плюють опис підстав для зазначених видів звільнення від кримінальної відповідальності норми, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, які й повинні застосовуватися у першу чергу за наявності у справі відповідних підстав. Норми ж, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, із застосуванням примусових заходів виховного характеру, співвідносяться як загальна та спеціальна, оскільки підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена частиною 1 статті 97 КК України, містить окрім тих ознак, що передбачені статтею 47 КК України, також додаткові притаманні лише їй ознаки, які виділяють її із загальної норми. Зокрема, це стосується суб'єкта, до якого вона застосовується, - до неповнолітніх. Обидва зазначені види звільнення є необов'язковими, умовними і майбутнє непритягнення особи до кримінальної відповідальності ставиться в залежність від поведінки особи, до якої вони застосовані. Крім того, заходи, застосування яких пов'язане зі звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки, можуть бути більш суворими порівняно з деякими примусовими заходами виховного характеру, наприклад, таким як застереження.

Крім того, якщо виходити з тієї позиції, що норма, передбачена частиною першою статті 97 КК України є спеціальною, і лише на цій підставі повинно допускатися звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, а інші види звільнення від кримінальної відповідальності до неповнолітніх не застосовуються, то ми залишимо категорію неповнолітніх без норм, що заохочують позитивну посткримінальну поведінку особи, яка вчинила злочин.

Отже, на основі викладеного вище, необхідно зробити висновок про те, що звільнення від кримінальної відповідальності з застосуванням примусових заходів виховного характеру може застосовуватися до неповнолітніх поряд з іншими видами звільнення, для застосування яких закон передбачає специфічні підстави. Норми ж, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, із застосуванням примусових заходів виховного характеру, співвідносяться як загальна та спеціальна. Виходячи з цього, у разі вчинення неповнолітнім вперше злочину невеликої або необережного злочину середньої тяжкості, якщо постає питання про конкуренцію норм, що передбачають зазначені види звільнення від кримінальної відповідальності, застосуванню підлягає норма, що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності з застосуванням примусових заходів виховного характеру. Норми ж, що передбачають такі види звільнення від кримінальної відповідальності, як у зв'язку з дійовим каяттям, з прими-

ренням винного з потерпілим, більш детально визначають підстави для застосування відповідних видів звільнення, порівняно з нормою, передбаченою в ч. 1 ст. 97 КК України. Тому за наявності всіх передумов, обставин, що складають підстави для звільнення, передбачені статтями 45, 46 КК України, застосуванню підлягають останні. Для кожного з цих видів звільнення від кримінальної відповідальності необхідна сукупність передумов, обставин, які в сукупності складають специфічні підстави для застосування зазначених видів звільнення, що дають органам досудового розслідування, суду прийняти відповідне рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

1. Звіт про роботу органів досудового слідства і дізнання УМВСУ у Львівській області за 2002 рік. Форма № 1СЛ.
2. Звіт про роботу органів досудового слідства і дізнання УМВСУ у Львівській області за 2003 рік. Форма № 1СЛ.
3. Звіт про роботу органів досудового слідства і дізнання УМВСУ у Львівській області за 2004 рік. Форма № 1СЛ.
4. Довідка про роботу УМВСУ у Львівській області по розслідуванню кримінальних справ за 2004 рік.
5. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - 1196 с.
6. Чувилов А. Новые основания прекращения уголовного дела в отношении несовершеннолетнего // Законность. - 1998. - № 2. - С. 22-25.
7. Ямкова О.О.. Примусові заходи виховного характеру: правова природа і види. - Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Одеса, 2004. - 20 с.
8. Атжанов Т.Ж. Особенности освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности (по законодательству республики Казахстан и Российской Федерации). - Автореф. дисс... канд. юрид. наук. - Челябинск, 1998. - 31 с.
9. Смелянова І.І. Роль відновного правосуддя в концепції ювенальної юстиції // Вісник Верховного Суду України. - 2005. - № 4 (56). - С. 40-43.
10. Примаченок А.А. Совершенствование уголовно-правовой системы мер борьбы с правонарушениями несовершеннолетних. - Минск: «Навука и тэхніка», 1990. - 272 с.
11. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. - К.: Атіка, 2004. - 296 с.
12. Аликперов Х. Освобождение от уголовной ответственности несовершеннолетних // Законность. - 1999. - № 9. - С. 11-14.
13. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. - Спб.: Издательство «Юрвдический центр «Пресс», 2002. - 544 с.
14. П. Кононов, А. Стахов. Прекращение уголовного преследования: административно-правовой аспект // Российская юстиция. - 1999. - № 1. - С. 38-39.
15. Алексеев С.С. Структура советского права. - М.: «Юрид. лит.», 1975. - 264 с.
16. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник.

- К.: Юрінком Інтер, 2006. - 704 с.

Palyukh L.

Some Questions of Criminal Legal Rules Competition in Solution of Question concerning the dismissal of Liability of under-age Persons

The article is devoted to the controversial issues concerning the legal regulation of grounds for making decisions of under-age persons' dismissal of criminal liability. On the ground of the analysis of legislation, scientific literature, investigative practice the proposals of application of rules regulating different kinds of dismissal of criminal liability have been made.

Key words: compulsory measures of tutorial character, dismissal of criminal liability, criminal legal rules competition.